

Docentendag 2008

Maatschappij & Politiek

vakblad voor maatschappijleer

INHOUD

4 We bemoeien ons niet meer met het 'hoe'

Jeroen Dijsselbloems persoonlijke noten bij Tijd voor Onderwijs

8 Het gevaar van een goed bedoelende elite

Openingslezing Paul Frissen confronterend voor docentendagbezoeker

11 Maatschappijleer behoeft coming out sociologie

Docentendaglezing Godfried Engbersen over publieke sociologie

13 Op zoek naar inspiratie...

Impressie van Docentendag 2008

16 De wereld wordt steeds veiliger

Staten en gewelddadige conflicten bij Maatschappijleer

19 Citizenship of Shitizenship?

Studiereis Manchester leidt tot opdracht Maatschappijleer

RUBRIEKEN

3 Geknipt & geschoren

22 Lesmateriaal

Rechtspraak

24 Grom

25 Recensie

Europa

28 Ingezonden

29 NLVM

30 Signalementen

Natuurlijk is dit nummer van *Maatschappij & Politiek* voor een groot deel gewijd aan de Docentendag Maatschappijleer van 15 februari in Zwolle. Als ze niet zelf programmaonderdelen verzorgden, traden de redacteuren op als verslaggevers van het rijke aanbod van lezingen en workshops. Hessel Nieuwelink en Anique ter Welle zetten hun journalistieke oren al open in de trein naar Zwolle en schreven een sfeerimpressie. Maar dit nummer biedt meer. Maatschappijleer zal meer dan voorheen in het teken van burgerschap en burgerschapsvorming staan. Om inspiratie op te doen toog een maatschappijleerdelegatie naar Manchester. In Engeland wordt al enkele jaren aan de invoering van een vak *Citizenship* gewerkt. Hoe verhoudt zich dat tot Maatschappijleer en tot de burgerschapscompetenties, die hier in ontwikkeling zijn? Hoe wordt dat nieuwe vak in Engeland ontvangen? Dat het niet alleen maar halleluja is, bewijzen enkele sarcastische geluiden die Coen Gelinck en Anique ter Welle voor *Maatschappij & Politiek* optekenden.

Intussen lezen we allemaal het verslag van de Commissie Dijsselbloem. Gerard van Rossum interviewde deze, inmiddels tot *BN'er* gepromoveerde politicus. Opvallende observatie: wonderlijk hoe snel politiek en werkvloer elkaar hebben gevonden bij het uitdelen van de zwarte piet aan de onderwijsmanagers. Maar de belangrijkste vraag blijft: hoe nu?

Hans van der Heijde

Leraar verliest greep keuze schoolboeken

Staatssecretaris van Onderwijs Marja van Bijsterveldt wil vanaf 2009 de scholen in het voortgezet onderwijs geld geven om zelf schoolboeken aan te schaffen. De boeken worden hiermee gratis voor ouders, maar als niet ouders maar scholen de boeken kopen, ontstaan zulke grote orders dat die onder Europese aanbestedingsregels vallen.

Van Bijsterveldt verwacht dat door de nieuwe regels druk ontstaat op de uitgeverij om de boekenprijzen te verlagen. De uitgeverijen, verenigd in de GEU, zeggen daar niet bang voor te zijn. Zij vrezen andere gevolgen en vroegen advocatenkantoor Stibbe om die in kaart te brengen. Die gevolgen zijn ingrijpend, oordeelt Stibbe. Een school mag in haar openbare aanbesteding niet de titel of uitgever van de gewenste boeken noemen, maar moet volstaan met een algemene beschrijving, zodat andere uitgeverijen soortgelijke boeken kunnen aanbieden. Als die goedkoper zijn, is een school gedwongen met die tweede uitgever in zee te gaan. Het gevolg: leraren kunnen straks niet meer werken met de boeken die zij zelf het beste vinden.

Stibbe waarschuwt ook voor administratieve rompslomp. Het advocatenkantoor rekent erop dat de hele aanbestedingsprocedure zeven maanden duurt. Maar een deugdelijke aanbesteding is ingewikkeld – de kans bestaat dat scholen betrokken raken in juridische conflicten. Dan duurt het nog langer.

(Bron: *Trouw*, 23 februari 2008)

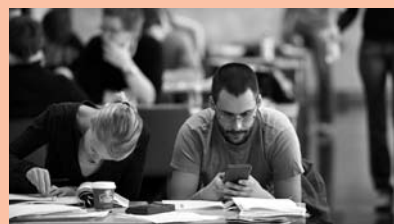
Nieuw onderzoek naar 1.040-urennorm

Staatssecretaris Marja van Bijsterveldt is bereid een onderzoek te laten doen naar de kwaliteit en de bekostiging van de onderwijstijd op middelbare scholen. Daarmee komt ze tegemoet aan de brede wens in de Tweede Kamer, de Raad voor het voortgezet onderwijs en de leerlingenvakbond LAKS. Van Bijsterveldt had al toegezegd de omstrede 1.040-urennorm in 2009 te willen evalueren en in de tussentijd vast te houden aan haar sanctiebeleid. Scholen die 150 uur minder les geven dan de wettelijke onderwijstijd, konden op boetes rekenen. Maar deze week kwam de norm van twee kanten opnieuw onder vuur te liggen. De leden van de VO-raad – de middelbare scholen – verwierpen het compromis van de raad met de staatssecretaris over een kleine versoepeling van de 1.040 uur. Daarvan mochten ze veertig uur naar eigen inzichten invullen. Dat ging de scholen echter niet ver genoeg. Zij zeggen met het huidige budget en lerarentekort niet die 1.040 uur te kunnen invullen en vroegen om een grondig onderzoek. Een evaluatie ging hen niet ver genoeg.

(Bron: *Trouw*, 15 februari 2008)

Leerlingen dupe van vernieuwingen

Het hoofddoel van de onderwijsvernieuwingen van de laatste jaren, namelijk verhoging van het algemene onderwijspeil, is niet gehaald. Integendeel, het niveau van leesvaardigheid en van rekenen en wiskunde bij scholieren is achteruitgegaan.

Deze conclusie trekt de parlementaire onderzoekscommissie die de drie belangrijkste onderwijsvernieuwingen van de afgelopen vijftien jaar onderzocht. De commissie van politici, die onder leiding stond van PvdA-Kamerlid Jeroen Dijsselbloem, sneed diep in eigen vlees: 'De overheid heeft haar kerntaak, namelijk het waarborgen van de kwaliteit van het onderwijs, *ernstig verwaarloosd*'. Dat is de schuld van bewindslieden met een tunnelvisie, die doof waren voor kritiek, en van Kamerleden, die zich te veel met de uitvoering bezighielden en zich te weinig afvroegen waar die vernieuwingen eigenlijk goed voor waren. Dijsselbloem: 'Het politieke draagvlak voor de vernieuwingen leek belangrijker dan het draagvlak in de scholen zelf. Voor leraren, ouders en leerlingen was in het strijdgewoel nauwelijks ruimte. Bovendien werden vernieuwingen meer dan eens gestuurd uit financiële overwegingen. Daar waar ideologie en financiën elkaar raken ontstaat een explosief mengsel.'

Als een van de belangrijkste slachtoffers noemde Dijsselbloem kwetsbare leerlingen voor wie er geen aparte leerroutes mochten komen. 'Met deze leerlingen zijn grote risico's genomen en dat vinden wij heel erg.'

Niet verwonderlijk daarom dat de commissie de aanbeveling doet dat de politiek voortaan uitsluitend bepaalt wat leerlingen moeten weten en het *hoe* aan de scholen overlaat. De politiek moet zelf-beheersing tonen en alleen normen stellen. [Meer over de Commissie Dijsselbloem vindt u op pagina 4, *red.*] (Bron: *Het Financieele Dagblad*, 14 februari 2008)

We bemoeien ons niet meer met het 'hoe'

GERARD VAN ROSSUM

**Daags na, maar nog midden
in de hectiek rond de
mediabreed gecoverde
presentatie van zijn rapport
Tijd voor Onderwijs staat
Jeroen Dijsselbloem *Maat-
schappij & Politiek* te
woord. Het door de fractie-
assistent aangevoerde
broodje gezond verdwijnt
tijdens het gesprek geleide-
lijk aan in het drukke
Kamerlid. Verrassend fris
na de *night before* beant-
woordt hij de vragen van
Gerard van Rossum.**

Jeroen Dijsselbloem: 'Om niet in het circuit van officiële vertegenwoordigingen, Kamerleden en oud-bewindslieden te blijven hangen zijn wij [de Parlementaire Onderzoekscommissie naar Onderwijsvernieuwingen, *red.*] vanaf het begin *het land ingegaan* om zoveel mogelijk direct betrokkenen te spreken. Wat we te zien en te horen kregen liep sterk uiteen, maar bij de leraren overheerste verras- senderwijs de roep om meer sturing uit Den Haag: 'Overheid, trek het alsjeblieft weer naar je toe en haal de macht weg bij die vreselijke managers en besturen- koepels!'. Na de overdracht van bevoegdheden en budgetten aan het schoolma- nagement richten de docenten die iets willen veranderen of ergens tegen zijn hun pijlen op dat management, terwijl ze vroeger het verre Zoetermeer als kop- van-jut hadden. De onvrede is verschoven; wat dat betreft zit het Ministerie van Onderwijs nu in een betrekkelijke luwte.'

Hoe of wat?

'De politiek moet deze centrale sturingsrol niet meer terugwillen, moet zich niet meer met het *hoe* bemoeien. Wel moet de politiek vastleggen *wat* de samenle- ving nu precies van het onderwijs verwacht. De overheid formuleert wat de leer- ling ten minste aan basisvaardigheden en kennis aan het einde van elk school- type nodig heeft. Daarmee heb je nog niet het hele curriculum ingevuld en blijft er nog heel veel onderwijstijd over. Onze stelling is dat daar voor een groot deel de ruimte voor de eigen methoden en de identiteit van scholen zit. Persoonlijk vind ik bijvoorbeeld dat alle kinderen kennis van de evolutietheorie moeten nemen, maar ik kan me voorstellen dat een streng gereformeerde school die in een andere context plaatst dan een openbare school, en dat een montessori- school deze op een andere manier overdraagt dan een klassikale. De evolutie- theorie behoort gewoon tot de bagage aan algemene ontwikkeling die iedere leerling nodig heeft. De overheid moet die algemene ontwikkeling goed inka- deren en zekerstellen. Eigenlijk moet er naast de canon voor Geschiedenis voor meer vakken een canon komen, zoals voor de natuurwetenschappen, voor Engelse literatuur en Franse literatuur. De overheid kan die canons als een kern- doel vastleggen, maar nogmaals: ze moet zich tot de hoofdlijnen beperken.'

Daar gaan we weer

'Ik denk dat politici moeite zullen houden met de zelfbeperking die we willen. Ik heb het gisteren bij de presentatie van het rapport en op de persconferentie

gezegd: de politiek moet zich echt tot de structuur en de grote lijnen proberen te beperken. Ik las vanochtend alweer in de krant dat een CDA-Kamerlid wil dat scholen les in seksuele moraal gaan geven. Daar gaan we weer... en zo gaat het elke week. De ene keer is het een Kamerlid dat zegt dat de school met het maatschappelijk probleem van te dikke kinderen aan de slag moet, dan is er weer een die huiselijk geweld aan de orde wil laten komen, en wie in de Kamer is daar nu tegen, dat staat heel onbetrokken. En die arme scholen: het komt allemaal bij u terecht, het is allemaal Maatschappijleer. Ik vind het een teken van machteloosheid. Wij politici krijgen geen grip op een ingewikkeld maatschappelijk probleem en hoe bereik je kinderen en ouders het gemakkelijkst? Nou, weet je wat? De school, de bekende stortplaats.'

Wat en hoe: vakinhoud en/of didactiek

'De Onderwijsraad heeft onderzocht hoe de curricula van de lerarenopleiding zich in een periode van enkele decennia hebben ontwikkeld. Zijn conclusie was dat vakkennis het tegen pedagogie heeft afgelegd. Ons eigen onderzoek laat ook zien dat er een enorme verschuiving is geweest van vakinhoudelijke didactiek – waarbij natuurlijk de vakinhoud centraal staat – naar algemene didactiek – waarbij didactiek het doel werd.

We zijn geschrokken van pabo's waar studenten niet alleen hun eigen leerdoelen moesten formuleren, maar ook nog eens de manier waarop ze daar moesten komen! Zelfstandigheid heeft ook haar grenzen. Ze zitten niet voor

Commissievoorzitter Jeroen Dijsselbloem

niets op een school. Ze zitten daar omdat ze iets nog niet kennen en kunnen; namelijk een vak en hoe dat overgedragen te krijgen. Je moet dus ook garanderen dat die studenten dat ook echt beheersen.'

Vernieuwingen intrinsiek fout of fout ingevoerd?

'Sommige vernieuwingen zijn gewoon een slecht idee geweest. Zo is de middenschool in deze tijd niet meer realistisch. Het hele idee van de middenschool is toch dat je alle leerlingen van alle typen in relatief kleine klassen bij elkaar brengt. Die kosten heel veel geld en heel veel menskracht en er is al een lerarentekort. Maar goed, in relatief kleine klassen verzorg je individueel onderwijs. Je houdt dus rekening met alle verschillen tussen de kinderen. De vraag is echter of dat nog kan. Het vergt heel veel in een groep van 25 leerlingen individueel onderwijs te geven, en dan ook nog eens in de onderbouw met vijftien vakken. Daarbij is de populatie natuurlijk veel ingewikkelder geworden dan in de tijd toen het idee ontstond. Besef wel dat de zogenaamd heterogene groepen die men toen op het oog had wel heterogene groepen waren van witte kinderen die Nederlands spraken!'

Ambachtschool

'Wij zijn niet de eersten die vaststellen dat voor een grote groep leerlingen zelfs het vmbo te moeilijk, te theoretisch is. Het beleid is nog steeds dat iedereen een mbo-2-startkwalificatie moet halen. Er zijn elk jaar tienduizenden kinderen die dat niet halen. Wij vinden dat er – een groot taboe de afgelopen twintig jaar – voor die leerlingen een andere leerweg, met een volwaardig vakdiploma, moet komen. Wij doen geen uitspraken of dat binnen het vmbo moet of dat dat aparte scholen moeten worden.

Sommige kinderen kunnen nu eenmaal gewoon goed leren en andere hebben weer andere talenten – die zijn bijvoorbeeld goed met hun handen – dus ga nu eens op zoek naar die andere talenten.'

Gelijke kansen voor ongelijke leerlingen

'Als de PvdA de gelijkheidsgedachte zou loslaten zou ik opstappen. De vraag is: hoe geef je die gedachte vorm in de praktijk? Wat mag je van scholen op dit punt verwachten? Ik denk niet dat je van het onderwijs kunt eisen dat het de gewenste gelijkheid van kennis, macht en inkomen realiseert; het oude ideaal van de PvdA. Toch moet je de rol van het onderwijs op dit punt niet wegvlakken. Het is evident dat hele generaties in Nederland zijn geëmancipeerd en het dankzij het verbeterde onderwijs in de afgelopen eeuw beter doen dan de ouders.

Het onderwijs is ongelooflijk belangrijk, heb alleen niet de illusie dat de gelijkheid in de samenleving ooit zal worden bereikt... misschien moeten we die helemaal niet bereiken. Het gaat om gelijkheid van kansen – en zelfs dat is relatief. Kinderen uit achterstandsmilieus die qua aanleg bij de geboorte minder hebben meegekregen, kunnen niet boven hun potentie worden uitgetrokken. Sommige groepen zijn in feite uitgeëmancipeerd. Die kinderen zullen het niet beter doen dan hun ouders. Te lang was het denken in biologische termen taboe en was het uitgangspunt heilig dat in principe ieder kind verder kan emanci-

peren. Dat is dus gewoon niet zo. Aan het taboe dat er nu eenmaal dommere en slimmere kinderen zijn wil ik er nog een toevoegen: over de kwaliteit van scholen mocht niet worden gesproken. Ook dat taboe is nu geslecht: er zijn gewoon ook slechte scholen.'

Vrijheid van inrichting

'Artikel 23 over de vrijheid van inrichting van het onderwijs bevat veel verstandige dingen. De Commissie had helemaal niet de neiging om Artikel 23 uit de Grondwet te slopen. Wij vinden in principe de keuzevrijheid van het onderwijs een groot goed. Er zal echter altijd discussie over die inrichtingsvrijheid blijven: wat behelst die allemaal? Er zit zeker spanning tussen het vastleggen van heldere onderwijsdoelen en de inrichtingsvrijheid, maar als je om die reden bij voorbaat al zegt geen doelen meer met elkaar af te spreken, dan zakt je hele kaartenhuis in elkaar. Dat is er op dit moment aan de hand.

Het vertrouwen in het Nederlands onderwijs daalt omdat we niet meer weten wat we van het onderwijs moeten verwachten. Wat moeten de kinderen aan het einde van de basisschool kennen en kunnen? Als je dat als samenleving niet hebt vastgelegd, dan ontdekt men onaangenaam verrast dat ze ineens niet meer kunnen hoofdrekenen!'

Vertrouwen

'Ik hoop dat de confessionele fracties Artikel 23 niet zo zullen interpreteren dat de overheid geen heldere onderwijsdoelen mag stellen, want dan zakt onze benadering volstrekt in elkaar. Dan zijn we terug bij af, dan weten leerlingen en scholen nog steeds niet waar ze straks op worden beoordeeld en afgerekend en dan zullen we ons over tien jaar weer afvragen waarom we het vertrouwen in het onderwijs niet hebben kunnen herstellen.

Tot slot nog een positief effect van Artikel 23. Het heeft ons minstens éénmaal voor een dwaling behoed: de basisvorming! Die bestond uit vijftien, met tezamen 1.000 kerndoelen, dichtgetimmerde vakken. Toen zeiden de confessionele fracties dat er volstrekt geen vrijheid meer voor de scholen over zou blijven. Ze hebben zich daar terecht tegen verzet, dus een dergelijke fout moeten we niet meer maken.' ■

**Openingslezing Paul Frissen confronterend voor
docentendagbezoeker**

Het gevaar van een goed bedoelende elite

HESSEL NIEUWELINK

Paul Frissen, hoogleraar Bestuurskunde in Tilburg, opende met zijn lezing *Gevaar van goede bedoelingen* de Docentendag 2008. Met een welhaast cabareteske aanpak trok Frissen van leer tegen de goed bedoelende politicus die de drang tot ordenen niet kan onderdrukken. Een lezing die zowel voor de discussies over onderwijs in het algemeen als vakinhoudelijk voor de aanwezige docenten interessant was.

Paul Frissen vertelde vier 'kleine verhalen', waarachter, indachtig het postmodernistische perspectief, grote betekenissen schuilgingen. Ze hadden betrekking op de gevolgen van politiek van goede bedoelingen. Een zeer actueel onderwerp in onderwijsland. Frissen waarschuwde in zijn lezing tegen beleidsmakers die de werkelijkheid in bureaucratische termen willen vatten, om haar te ordenen en te kunnen controleren.

Regulering

De bedoeling van staten om mensen tegen ongeluk te beschermen was het onderwerp van het eerste verhaal. Frissen vertelde over een directeur van een basisschool die, na een carrière in het bedrijfsleven, met veel plezier zijn school leidde. Alleen die regeldruk, die vond hij erg vervelend. Zoals de verplichting om kapstokhaakjes omge-

keerd te monteren zodat kinderen zich niet aan de haakjes kunnen bezeren. Aan die verplichting wenste de directeur niet te voldoen, want hij vond het verstandig dat kinderen 'al vroeg hun kop kunnen stoten'. Voor Frissen zat hier een dubbele les in: 'Regels doden, dus leergedrag en opgroeien, doet van au'. Daarmee wilde Frissen verduidelijken dat achter het ongeluk, dat moest worden voorkomen, een belangrijke les schuilt die door de reguleringsdrang van beleidsmakers in de knel komt te zitten.

Ordering

Het tweede verhaal van Frissen ging over de wens van beleidsmakers om orde in een veelvormige, ja zelfs gefragmenteerde samenleving aan te brengen. Hij vertelde over Steven van Eijck die tijdens het kabinet Balkenende-II als regeringscommissaris met

'de jeugdproblematiek' was belast. Tijdens een van de expertmeetings van *Operatie Jong*, ontmoette Frissen de regeringscommissaris en kwamen zij te spreken over de twee foto's op de voorkant van een rapport van de regeringscommissaris. Frissen wilde graag uitleggen hoe hij die foto's interpreteerde. Op de rechterfoto stond één pijl, op de linker foto een grote hoeveelheid kleurige, ongeordende legostukjes. De rechterfoto, aldus Frissen, betrof de diagnose van Van Eijck van de situatie op dat moment: 'Een bureaucratisch, enkelvoudig, niet bij kinderen passend systeem. De linkerfoto toont een bij kinderen aansluitende situatie: een fijnmazig geheel van voorzieningen, passend bij de veelkleurigheid van kinderen. Ik had dat natuurlijk totaal verkeerd begrepen. Rechts was een betere benadering van de werkelijkheid, beter dan de veelkleurigheid. Dergelijke ambtenaren denken dat zij de wereld begrijpen en verstaan'.

Frissen wilde de aanwezige docenten daarmee duidelijk maken dat de werkelijkheid niet altijd in het ambtelijk denken past en dat men moet oppassen voor ambtenaren die de wereld willen systematiseren en categoriseren, om die te kunnen reguleren

en controleren; terwijl de wereld volgens Frissen nu juist bestaat uit groepen die zeer van elkaar verschillen. Integraal, samenhangend beleid doet de werkelijkheid vaak tekort, alle goede bedoelingen ten spijt.

Paternalisme

Hoe ver beleidsmakers willen gaan om hun *goede doelen* te bereiken, toonde Frissen in het derde verhaal. Dat ging over een deskundige die een lezing hield over de noodzaak tot obesitaspreventie. Met een verwijzing naar de Verenigde Staten, waar dit doodsoorzaak nummer één is, hoopte hij het publiek voor zich te winnen. Vervolgens stelde hij dat nu maatregelen moeten worden getroffen, omdat het anders te laat zou zijn. Vol van goede bedoelingen, betoogde Frissen, stellen dit soort beleidsmedewerkers dat niet vroeg genoeg met preventie kan worden begonnen; het liefst al voor de conceptie! Ten bewijze worden indicatoren aangehaald die uitwijzen wat de kans is dat iemand *obese*, crimineel of ongelukkig wordt. Kortom: goede bedoelingen die zeer diep in persoonlijke levens ingrijpen.

Dit soort maatregelen heeft volgens Frissen voornamelijk gevolgen voor degenen die niet tot dezelfde bevolkingsgroep als de politieke elite, maar tot de onderklasse behoren. 'Ons soort mensen' hoeft niet te worden verheven, want dat snapt het al. Politiek van goede bedoelingen blijkt paternalisme van een politieke elite. Dat beleid mogelijk alleen werkelijk effect heeft als het vroeg wordt ingezet, zoals waarschijnlijk bij onderwijsachterstanden het geval is, liet Frissen maar even achterwege. Hij benadrukte liever de absurde kanten van de beleidsbureaucratie.

Onderwijsbeleid

Met het tonen van een foto van ex-leraar Duits Otto den Beste, gespeeld door Wim de Bie, begon Frissen aan zijn laatste verhaal over goed bedoeld onderwijsbeleid. De Commissie Dijsselbloem concludeerde dat de wens om ongelijke groepen gelijk te behandelen, funest uitwerkte. Daarom moet *de politiek* zich terughoudender opstellen en de docent centraal komen te staan. 'Als ik hoor dat de leraar op een voetstuk wordt geplaatst', zegt Frissen, 'dan moet ik aan Otto den Beste denken. Bij een normaalverdeling onder leraren kan een driedeling worden gemaakt. Het grootste deel? Tien procent is beroerd en tien procent is top. Dus als deze laatste groep centraal komt te staan, oké. Maar als *docent centraal* betekent dat ook die anderen het middelpunt worden, vind ik dat minder goed.' Hiermee gaf hij aan dat de koerswijziging in politiek Den Haag mooi klinkt maar heel slecht kan uitpakken. Het is volgens Frissen ook te gemakkelijk om *Den Haag* de schuld van de huidige problemen in het onderwijs te geven: 'Docenten waren er namelijk tijdens de onderwijsvernieuwingen wel bij', en hij vervolgde: 'Docenten centraal? Dan moeten zij wel verantwoordelijkheid nemen. Alleen als zij deze nemen kunnen zij trots op hun beroep zijn'.

Verantwoordelijkheid

Het rapport van de Commissie Dijsselbloem lijkt duidelijk te maken dat er in politiek Den Haag een nieuwe wind waait. Hoewel Frissen daar wel op hoopt, kwam hij al snel tot de conclusie dat daar geen sprake van is. Een dag na de presentatie van het rapport, discussieerde de Tweede Kamer over de maatschappelijke stage in het voortgezet onderwijs. 'Wat

gebeurt er tijdens het debat? Dezelfde argumenten worden gebruikt als tijdens de door Dijsselbloem bekritiseerde vernieuwingen. De maatschappelijke stage gaat door omdat het onderwijsveld daar voor zou zijn'... en niemand goede bedoelingen met de werkelijkheid wenst te confronteren. Ook hier zijn de bedoelingen weer goed. Burgerschap, sociale cohesie en nog veel meer moet door de verplichte maatschappelijke stage worden bevorderd, maar of dat ook gebeurt – of het onderwijs deze nieuwe taak aankan en of zeer verschillende scholen wel aan vergelijkbare eisen kunnen voldoen – is allemaal de vraag. Hiermee gaf Frissen docenten een duidelijke opdracht mee: neem verantwoordelijkheid en trap niet in goede bedoelingen die in modern, ambtelijk taalgebruik zijn verhuld. Een mooie, confronterende start van de Docentendag. ■

*Gastspreker Paul Frissen (links) en docentendagorganisator Nico Bloot.
(Foto: Lizzy Kalisvaart)*

POLITIEK IN DE KLAS.NL

**U vindt alle informatie over onderwijsprojecten en lesmateriaal van het
Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) vanaf nu op één website:**

www.politiekindeklas.nl

**Ga naar www.politiekindeklas.nl voor informatie over De Haagse
Tribune, voor verslagen van de Docentendag Maatschappijleer,
voor informatie over onderwijskranten en gastlessen, voor
Scholierenverkiezingen, Wegwijs op het Gemeentehuis, enzovoorts.**

POLITIEK IN DE KLAS.NL

Maatschappijleer behoeft coming out sociologie

LIEKE MEIJS

Sokken van geitenwol en torens van ivoor zijn beelden die bij respectievelijk de gemiddelde leerling en de maatschappijleerdocent opkomen als er over sociologie wordt gesproken. Deze karakteristieken dragen niet direct bij aan een positief beeld van deze wetenschapsrichting. Wat kan de sociologie eigenlijk voor Maatschappijleer, haar leerlingen en docenten betekenen?

Sociologie en Politicologie vormen de basiswetenschappen voor het nieuwe examenprogramma voor het vak Maatschappijwetenschappen, zo heeft de Commissie Schnabel besloten¹. Wie met dat vak te maken heeft, moest dus wel naar *De betekenis van de publieke sociologie*, de lezing van hoogleraar Godfried Engbersen op de Docentendag op 15 februari. Daar kreeg men vast te horen wat de sociologie voor Maatschappijleer kan betekenen. Dat bleek inderdaad zo te zijn, zij het dat ook duidelijk werd dat die relatie ook zo haar problemen kent.

Maatschappijleer keerde zich af
Maatschappijleer heeft zich in het verleden van de sociologie afgekeerd door een keuze voor een thematische benadering te maken. Deze moest bij

de belevingswereld van de leerling aansluiten en mocht niet te theoretische en abstract zijn. Bij enkele thema's was wel sprake van enige theorievorming. Dat leek echter meer een 'uitstapje tegen wil en dank' dan dat de theorie de basis van de invulling van het thema was. Bij wijzigingen in de maatschappijleerprogramma's is vanzelfsprekend steeds de vraag gesteld wat de rol van sociologie (maar ook die van andere mensenwetenschappen) zou moeten zijn. In 1992 is onder leiding van Cees Klaassen en Rob Gerritsen het *Kernprogramma voor maatschappijleer havo/uwo* tot stand gekomen. Zij gaven aan dat van begrippen en inzichten uit drie wetenschappen (Sociologie, Politicologie en Culturele Antropologie) gebruik moest worden

1. Het Advies van de Commissie Schnabel is het te vinden op de internetpagina www.slo.nl. Ga naar 'Informatie over...' Tweede Fase', 'Vakken', 'Maatschappijleer', 'Examenprogramma's en handreiking', en daar staat *Advies nieuw examenprogramma Maatschappijwetenschappen*.

Publieke sociologie toegankelijker voor maatschappijleerpubliek.

gemaakt, maar dat het 'niet de bedoeling was om havo- en vwo-leerlingen al een inleiding op deze wetenschappen te geven'². Pas in het voorstel van de Commissie Schnabel zijn voor het eerst de sociologische en politicologische kernconcepten als basis voor het vak genomen.

Sociologie keerde zich af

In zijn lezing schetste Engbersen hoe de sociologie in Nederland (maar ook elders) een richting koos die haar van Maatschappijleer verwijderde. Vier vormen van sociologie typeerde hij: de professionele sociologie, de beleidssociologie, de kritische sociologie (zoals de marxistische) en de publieke sociologie.

In Nederland werd veelal voor de professionele sociologie gekozen, vanuit de drijfveer om Sociologie het predicaat *wetenschap* te geven. De beleidsociologie heeft als nadeel dat sociologen voor de gemaakte beleidskeuzen verantwoordelijk worden

2. R. J. Gerritsen en C.A.C. Klaassen, 'Leren denken over de maatschappij; praktische en theoretische uitgangspunten van het kernprogramma Maatschappijleer', in: *Bronnenboek Maatschappijleer*, D2100-1.

gehouden en dus het verwijt voor de voeten krijgen geworpen dat maatschappelijke problemen niet door de sociologie worden opgelost. Een recent voorbeeld hiervan is de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), met zijn rapport over de Nederlandse identiteit. Alle opwinning over de nuancering en relativering van die identiteit door prinses Maxima even daargelaten, illustreerde de kritiek de kwetsbaarheid van dit soort stellingnamen door sociologen. De kritische sociologie kiest uiteraard voor bepaalde belangen en neemt op basis daarvan standpunten in, de beperkingen die daarmee samenhangen spreken voor zich zelf. Maar waarom dan zo weinig keuze voor de publieke sociologie?

Sociologie zegt wat ieder weet

Engbersen verklaarde dit vanuit een te zeer naar binnen – naar de eigen wetenschap – gerichte Sociologie. Naast de *drive* om de wetenschappelijke status van de sociologie te verhogen, diende de sociologie de concurrentieslag aan te gaan met andere richtingen, zoals Psychologie, waarvoor grote aantallen studenten kozen. Het slechte imago van Sociologie, van een tobberige geitenwollen-sokken-

richting – versterkt door columnisten als Jan Blokker die er een genoeg in schepten Sociologie uit te maken voor een wetenschap die vertelt wat iedereen allang weet – was daar mede debet aan. Ook de ontwikkeling dat veel specialisaties binnen de sociologie, zoals *Bestuur en Beleid*, zelfstandige studies met eigen budgetten werden, speelde daarbij een rol. Misschien was nog wel de belangrijkste reden dat alleen publicaties in Engelstalige tijdschriften in de *ranking* van wetenschappelijke prestaties meetellen. Overigens meldden docenten die de lezing van Engbersen bijwoonden dat een boekje als *De mensenmaatschappij* van Abram de Swaan, artikelen van Kees Schuyt, en publicaties van Paul Schnabel heel bruikbaar zijn in lessen Maatschappijleer – als tegenwicht voor de waan van de dag van de massamedia.

Toenadering

Het gesternte is gunstiger dan ooit om Sociologie en Maatschappijleer naar elkaar toe te buigen. In het conceptprogramma voor Maatschappijwetenschappen zijn veel door de moderne sociologie gehanteerde perspectieven terug te vinden. Wetenschappers zijn vanuit hun ivoren toren van de universiteit afgedaald en bemoeien zich met commissies en docentendagen Maatschappijleer. Er is meer aandacht voor maatschappelijke vragen en mogelijk neemt de psychologisering en de daarmee samenhangende neiging tot geritualiseerde reflectie af. Bovendien wil Engbersen een debat in Nederland aanzwengelen om er voor te pleiten dat de professionele sociologie haar bevindingen in publieke sociologie vertaalt, die bruikbaar is bij het vak Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen. ■

Op zoek naar inspiratie...

HESSEL NIEUWELINK & ANIQUE TER WELLE

Vrijdag 15 februari: Docentendag Maatschappijleer, editie 2008. Al vroeg in de ochtend treffen we in de trein docenten aan, op weg naar Zwolle. Twee van hen gaan voor de eerste keer naar de Docentendag. Wat ze daar verwachten te halen? Inspiratie en lesideeën. Nu al staat vast dat ze niet naar de jaarvergadering van de NVLM zullen gaan.

Bij binnenkomst nog wat andere docenten aangeschoten. Waarom is men hier? 'Voor de inhoudelijke verdieping. Gedurende het jaar komt het er niet van. Dus ja, uit de sleur', aldus een docente uit Leiden. 'Goede programmering, veel Europa', zegt een docente uit Almere. De voorgaande jaren is ze niet geweest, maar dit keer ziet het er heel goed uit. Uitwisseling

van (les)ideeën is voor veel docenten ook een belangrijke reden om te komen. 'Horen en zien hoe anderen iets aanpakken', zegt een docent uit Amsterdam.

Heerlijk

Voor veel collega's is de Docentendag ook een jaarlijkse reünie. Gesprekken worden opgepakt waar ze een jaar eerder zijn opgehouden. Altijd heel gezellig iedereen weer even te zien. Ook geeft het een goed gevoel samen te zijn met collega's die hetzelfde vak geven en om lekker de hele dag met je vak bezig te zijn. 'Ik hoorde in de trein al de hele tijd het woord *Maatschappijleer*. Heerlijk', zegt een aanwezige. Een docent uit Amsterdam is drie jaar geleden voor het eerst geweest; toen vond hij het een stoffige bende en voelde hij zich alleen. Hij belooft ons aan het einde van de dag zijn ervaringen van dit jaar te vertellen.

Foto: Lizzy Kallivaart

Grappen

Tijdens de opening van Paul Frissen wordt er veel gelachen. Op het moment dat hij zijn publiek voorhoudt dat ook docenten voor de problemen in het onderwijs verantwoordelijk zijn, en dat we niet alle schuld bij Den Haag kunnen leggen, wordt het even doodstil in de zaal. 'Pas op voor goede bedoelingen én neem je verantwoordelijkheid', zo luidt de boodschap van Frissen.

De hoeveelheid grappen is voor sommige docenten iets te groot op de vroege ochtend. 'Het lijkt wel cabaret', 'af en toe badinerend', 'wat een ijdele man' en 'een gebrek aan diepgang', zijn puntjes van kritiek op het optreden van Frissen. Anderen zijn razend enthousiast: 'Geweldige spreker, hij houdt ons terecht een spiegel voor', 'hij inspireert me om zelf ook zo voor de klas te staan', 'een relaxed begin van zo'n dag'. Eén aanwezige is vooral heel enthousiast over de boodschap van Frissen. Wat de boodschap volgens hem dan is? Nee, dat weet hij eigenlijk niet meer. Jammer! De meningen over de goudkleurige, schitterende stropdas van Frissen zijn verdeeld. Vooral vrouwen hebben de stropdas opgemerkt en zijn er enthousiast over. De meeste mannen reageren met: 'Stropdas?!'.

Oude mannen

Tijd voor de eerste workshopronde. Na afloop vragen we een aantal mensen naar hun mening over de workshop die ze hebben bezocht. De meeste deelnemers die we spreken zijn tevreden tot enthousiast. Slechts een enkele docent is ontevreden over het niveau van de workshop, die overigens door een universitair docent werd gegeven. Een jonge docente refereert aan de 'oude-mannen-vragen' die tijdens de door haar bezochte workshop zijn gesteld. Maar het hoeft natuurlijk ook niet perfect te zijn. Met andere woorden: het loopt lekker vandaag.

Weekeinde

We zijn echter nog geen docent tegengekomen die vandaag ook de vergadering van de Nederlandse Vereniging

van Leraren Maatschappijleer (NVLM) zal bezoeken. Sommigen zijn geen lid, anderen wel en vinden dat de NVLM goed werk doet. 'Ze zetten zich enorm in voor het vak en dat waardeer ik, maar nee, vergaderen aan het eind van deze dag, dat ga ik niet doen'. 'Ik ben niet zo'n vergadertijger, mijn week-einde begint om vier uur', 'Ik ben wel eens geweest en dat ga ik écht niet nog een keer doen'. Een andere docente vertelt dat zij 'vorig jaar is gegaan en dat het nu de beurt is aan anderen', waarbij zij met een lach op haar gezicht naar haar collega naast haar kijkt. Al deze docenten Maatschappijleer, die hun leerlingen zo graag zien participeren in maatschappelijke verbanden, hebben nu geen behoefte om aan een gemeenschappelijk belang bij te dragen. Wij gaan zelf ook niet dit jaar, dus we maken er maar geen punt van.

Leeg

Op naar de broodjes. Daar is iedereen blij mee. Geen onvertogen woord over kwaliteit noch over kwantiteit. Vlak voor het einde van de lunch zien we behoorlijk wat mensen richting uitgang bewegen. Medewerkers van het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) schatten dat ongeveer 10 procent van de mensen vlak voor aanvang van de tweede workshopronde vertrekt. Al genoeg inspiratie opgedaan waarschijn-

lijk. Sommige workshops zien er dus wat leeg uit in de middag. Na afloop spreken we een wel heel optimistische docent. De workshop die hij heeft bezocht vond hij niet zo interessant, maar zelfs dan doet hij goede ideeën op voor zijn lessen. Prima grondhouding natuurlijk.

Te laat

Nu we het toch over getallen hebben: vrijwel alle provincies zijn goed vertegenwoordigd op de Docentendag, en dan vooral Noord-Brabant. Eén op de vijf bezoekers komt daar vandaan.

Alleen docenten uit Zeeland weten de conferentie niet te vinden. Waren er vorig jaar nog twee Zeeuwen, dit jaar was er slechts één. Van de docenten die er waren, kwamen er trouwens twintig (te) laat binnen – dat wil zeggen: nadat de inleider was begonnen. Best veel toch... en dat voor docenten!

Ten slotte een laatste cijfer. Meer dan 20 procent van de aanwezigen werkt in het mbo. Een aantal van hen beklagt zich over de geringe aandacht die er tijdens de studiedag voor Maatschappijleer op het mbo is: er is slechts één workshop op dit type onderwijs gericht en dat vinden ze te weinig. Onze suggestie om volgend jaar zelf een workshop over het mbo te geven wordt echter niet meteen met enthousiasme begroet. Deze kritiek wordt overigens vaker gehoord. Als wij naar de onderwerpen van alle workshops kijken dan valt op dat er zowel voor vmbo- als havo/vwo-docenten één workshop meer is die specifiek voor hen is bedoeld. Geen zeer oneerlijke verdeling, toch? 'Ja', vertelt een mbo-docent uit Leiden, 'voorheen was de verdeling wel scheef, dat is nu minder.' Misschien speelt eveneens mee dat havo/vwo-

docenten een lezing van een hoogleraar direct voor hun les kunnen gebruiken. 'Dat is inderdaad het geval', zegt een vmbo-docent uit Roermond, 'ik moet die vertaalslag toch veel meer maken en ik zit dus eigenlijk uit eigen interesse bij zo'n workshop'.

Serius

Tijdens de korte pauze voorafgaand aan de NVLM-vergadering spreken we de collega uit Amsterdam nogmaals. Dit jaar heeft hij de Docentendag niet als een stoffige bende ervaren.

'Misschien komt dat omdat ik zelf ouder ben geworden', voegt hij er dan relativerend aan toe. Hij staat echter niet alleen in deze waarneming. Veel docenten zijn van mening dat de sfeer 'professioneler' is dan enkele jaren geleden. Maatschappijleer is volgens hen een 'echt en serieuze vak' geworden, en de docenten zijn hier doelgericht op zoek naar inhoudelijke verdieping en lessuggesties. Ja, serius zijn ze wel, die maatschappijleerdocenten.

Onze inschatting is dat nu echt alleen nog de harde kern overblijft en ook wij lopen met onze tas vol inspiratie voor het komende jaar richting station. Het was weer een prima dag. ■

Foto: Lizzy Kallivaart

De wereld wordt steeds veiliger

COEN GELINCK EN HESSEL NIEUWELINK

Sla een krant open en je wordt geconfronteerd met oorlogen, terroristische aanslagen en (mislukte) pogingen om vrede te sluiten. Ook in Nederland bestaat sinds enkele jaren een constante dreiging van aanslagen. In het curriculum van Maatschappijleer, met name van de examenvakken op vmbo en havo/vwo, wordt aandacht besteed aan internationale verhoudingen, onveiligheid en conflicten, zo ook tijdens de Docentendag.

Tijdens de Docentendag Maatschappijleer spraken Mient Jan Faber (voormalig vredesactivist en nu hoogleraar aan de Vrije Universiteit) en Ko Colijn (onder andere professor aan de Erasmus Universiteit en columnist van *Vrij Nederland*) over veiligheid in internationaal perspectief. Zij komen echter tot de conclusie dat zowel het aantal interstatelijke oorlogen als de onveiligheid in de wereld afneemt.

Afname interstatelijke oorlogen

Mient Jan Faber vroeg zijn publiek een oorlog tussen twee landen te noemen die nu woedt. De aanwezige docenten waren niet in staat om ook maar één interstatelijke oorlog te noemen terwijl zij vele intrastatelijke oorlogen kenden. Faber vond dat niet vreemd. Sinds het einde van de Koude Oorlog neemt het aantal interstatelijke oorlogen namelijk

sterk af. Ook Ko Colijn benadrukte deze tendens. Hij constateerde twee belangrijke ontwikkelingen. Ten eerste wordt de onveiligheid in de wereld sinds de jaren negentig niet meer door oorlogen tussen landen veroorzaakt. Binnenstatelijke conflicten zijn vooral een strijd om staatsmacht. Guerrillagroepen en terroristische bewegingen spelen in dit soort conflicten een grote rol. Van alle grote gewapende conflicten is 95 procent intrastatelijk. Slechts 5 procent van de oorlogen is een conflict tussen staten.

In de internationale verhoudingen zijn staten geen allesbepalende actoren meer. De staatsmacht wordt niet alleen door guerrillagroepen en terroristische bewegingen beperkt, ook non-gouvernementele organisaties, ondernemingen en internationale

organisaties hebben veel invloed op internationale verhoudingen.

Ten tweede neemt de onveiligheid in de wereld de laatste twee decennia enorm af. Het aantal grote gewapende conflicten (met meer dan 1.000 slachtoffers per jaar) is gedaald van zestig tijdens de Koude Oorlog tot 25 in 2005. Een dergelijke trend is ook zichtbaar als men naar het aantal slachtoffers op het slagveld vanaf de Tweede Wereldoorlog kijkt. Tijdens die oorlog vielen er per jaar ongeveer 5 miljoen slachtoffers op het slagveld, in de jaren vijftig waren dat er 500.000 en in de periode van de Vietnamoorlog 50.000. In de jaren negentig vielen er ongeveer 5.000 slachtoffers per jaar op het slagveld. Er is geen sprake van een omgekeerde ontwikkeling in het aantal burger-slachtoffers, ook dat aantal lijkt sinds de Tweede Wereldoorlog sterk gedaald, al gaat het om schattingen. Op deze trend van groeiende veiligheid zijn twee uitzonderingen: (i) het aantal aanslagen en slachtoffers van terrorisme neemt met een factor drie tot vijf toe en (ii) eenzijdig overheids-geweld tegen ongewapende burgers (zoals in Darfur) neemt toe. Het algemene beeld is echter dat de wereld steeds veiliger wordt: sinds de Tweede Wereldoorlog is 372 keer vrede uitgebrosen en van die 372 keer gebeurde dat bijna 200 keer na 1990.

Minder onveiligheid

Colijn noemde ook drie verklaringen voor de afnemende onveiligheid:

1. het einde van de Koude Oorlog leidde in eerste instantie tot meer, maar inmiddels tot minder conflicten;
2. er komen meer democratische landen, en democratieën beginnen geen oorlogen tegen andere demo-

Afnemende onveiligheid: knuffelbeesten voor Afghaanse kinderen.

cratieën en voeren überhaupt minder oorlog;

3. institutionalisering: in gebieden waar verdragen en internationale organisaties een grotere rol gaan spelen neemt het aantal conflicten af.

Er wordt dus minder gevochten in de wereld en er vallen minder slachtoffers. Toch voelen veel wereldburgers zich onveilig. Van de wereldbevolking zegt 40 procent desgevraagd dat de wereld onveilig is. Er is ook onderzocht waar deze onveiligheidsgevoelens vandaan komen. In de top drie staan 'criminaliteit', 'de angst je baan te verliezen' en 'de angst voor de effecten van milieuvuiling'. 'Oorlogen' en 'terrorisme' komen pas op de plaatsen zes en zeven. Hieruit valt op te maken dat dergelijke gewapende conflicten gelukkig geen deel uitmaken van het dagelijkse leven van het merendeel van de wereldbevolking.

Van state security naar human security

De internationale politiek kan dus niet langer als een speelveld van vooral statelijke relaties worden beschouwd.

Zowel Colijn als Faber benadrukt dan ook dat sinds de Koude Oorlog het perspectief van *human security* belangrijk is geworden. Veiligheid en welbevinden van individuen en gemeenschappen krijgen daarmee meer aandacht. Problematisch is volgens Faber dat *human security*-problemen veel moeizamer zijn op te lossen dan interstatelijke conflicten. Een oorlog tussen twee staten kan volgens hem relatief eenvoudig worden beëindigd, bij een intrastatelijk of *human security*-conflict is dat veel minder het geval. De staatsmacht wordt dan namelijk betwist of is zelfs afwezig. In zijn lezing verwees Faber naar de situatie in Irak en op de Westelijke Jordaanoever, waar geen sprake is van een staatsmacht met een geweldsmonopolie. Daardoor leven mensen in continue onveiligheid, die volgens hem vergelijkbaar is met de omschrijving van de natuurstaat door de filosoof Thomas Hobbes.

Lessen voor Maatschappijleer

Op verschillende plaatsen in het curriculum van Maatschappijleer komen vraagstukken over veiligheid, conflicten en internationale samen-

werking aan bod. Veelal wordt daarbij dan voor een institutionele benadering gekozen en worden instellingen van de Europese Unie en de Verenigde Naties behandeld. Faber adviseerde de aanwezige docenten om tijdens hun lessen niet alleen aandacht aan internationale instituties te besteden. Volgens hem zijn de volgende punten voor begrip van (internationale) conflicten erg belangrijk:

- *beschrijving van staatsvorming*: ontstaan van staten in West-Europa (beschrijvend/historisch) en theoretische beschouwing over de noodzakelijkheid van staatsvorming als alternatief voor Hobbes' oorlog van allen tegen allen;
- *belang van identiteiten*: het idee dat mensen tijdens gewapende conflicten op etnische, religieuze identiteiten terugvallen (hangt samen met het volgende punt);
- *veiligheid als primair motief*: in een oorlogssituatie zijn mensen zeer opportunistisch en uitsluitend op

zoek naar veiligheid voor zichzelf en hun groep;

- *rol internationale bemoeienis*: sinds het einde van de Koude Oorlog bestaan idealistische, *neokoloniale* motieven om de wereld te democratiseren. Hun rol in de perceptie van de wereld en het veroorzaken van conflicten is belangrijk, stelt Faber;
- *mogelijkheden van aanpak hedendaagse conflicten*: daarvoor wordt teruggegrepen op contraguerrillastrategieën van voor de Koude Oorlog. Een nadeel daarvan is dat de kans op (burger-)slachtoffers zeer groot is, zoals het optreden van de Nederlandse overheid in Atjeh aan het einde van de negentiende eeuw aantoonde.

Handvatten

De aanbevelingen van Faber en de beschrijving van Colijn bieden docenten Maatschappijleer aangrijpingspunten voor lessen over onveilig-

heid, conflicten en internationale verhoudingen. Om te beginnen is het van belang leerlingen mee te geven dat veel aandacht voor oorlog en terrorisme in de media niet wil zeggen dat de wereld over de volle breedte onveiliger wordt. Daarnaast is het van belang om in de lessen ook nadruk op niet-statelijke actoren en hun verhoudingen te leggen. Door meer ruimte aan de hier beschreven ontwikkelingen te geven, bieden maatschappijleerdocenten hun leerlingen een realistischer beeld van de wereld waarin zij leven. Leerlingen zouden daardoor in staat zijn om conflicten beter te kunnen *lezen* en leren begrijpen dat mensen in conflictgebieden eveneens behoefte aan een vreedzame en welvarende samenleving hebben. Tegelijkertijd is het zo dat bepaalde omstandigheden – zoals het ontstaan van onveilige situaties – mensen soms tot gedrag aanzetten dat daar haaks op lijkt te staan, zoals recentelijk in Kenia. ■

Wilt u leerlingen op weg helpen in het Nederlandse politieke landschap? Ga dan naar www.partijenwijzer.nl

Op deze website kunnen leerlingen uitvinden bij welke politieke partij(en) ze thuishoren en hoe hun ideale samenleving eruit ziet.

De stellingen van de PartijenWijzer zijn gebaseerd op de ideologische uitgangspunten van partijen: zijn uw leerlingen voor veel of weinig overheidsinvloed op de economie, zijn ze vooruitstrevend of juist behoudend, en wat vinden ze van de invloed van religie op de politiek? Het gaat in deze test dus niet om de standpunten die partijen in hun verkiezingsprogramma's opnemen, zoals bij de StemWijzer.

In de PartijenWijzer zijn alle tien partijen opgenomen die in 2006 in de Tweede Kamer zijn gekozen.

*Studiereis Manchester leidt
tot opdracht Maatschappijleer*

Citizenship of Shitizenship?

COEN GELINCK & ANIQUE TER WELLE

Als u een studiereis wilt maken is Manchester een fantastisch reisdoel. Werkelijk niemand verdenkt u ervan dat u een snoepreisje gaat maken. Men verwacht dat u naar een regenachtige industriestad afreist waar u zich elke avond op uw hotelkamer gaat zitten vervelen. Misschien kent u die mop wel over Manchester? Een man doet mee aan een televisiequiz. De eerste prijs is een week Manchester, de tweede prijs is twee weken Manchester.

In werkelijkheid is Manchester een enorm leuke en creatieve stad. De laatste vijftien jaar heeft men hard gewerkt om de stad een bruisend centrum te geven en dat is bijzonder goed gelukt. Tijdens hun studiereis naar Manchester hadden de auteurs van dit reisverslag dan ook nauwelijks tijd om hun hotelkamer te verkennen. In februari verbleven 24 docenten en opleiders Maatschappijleer een week lang in Manchester om zich op het burgerschapsonderwijs in het Verenigd Koninkrijk te oriënteren. Onder leiding van Rob van Otterdijk kwamen zij veel over burgerschap (*Citizenship*) in Groot-Brittannië te weten en zagen ze hoe het vak op een viertal scholen in praktijk wordt gebracht. Hoewel de Britten pas sinds 2002 bezig zijn met de invoering van het vak *Citizenship* viel er voor Nederlandse docenten veel op te steken. Tegelijkertijd was er

Foto: Melissa van Melle

bij de Britse docenten veel belangstelling voor het vak Maatschappijleer in Nederland.

Vak of aanpak?

Citizenship is in Engeland sinds 2002 verplicht onderdeel van de curricula op basisscholen en in het voortgezet onderwijs. Leerlingen krijgen er dus tijdens hun schoolcarrière verschillende malen mee te maken.

Citizenship bestaat in het voortgezet onderwijs naast vakken als Sociologie, Psychologie en Politologie. Deze drie vakken kunnen leerlingen vanaf hun zestiende kiezen. Het gaat hier overigens niet om universitaire opleidingen, het niveau ligt onder dat van het examenvak Maatschappijwetenschappen.

Invoering van het vak *Citizenship* had tot doel de democratie in stand te houden. In Groot-Brittannië stemde op dat moment namelijk nog slechts 55 procent van de jongvolwassenen. Het vak heeft drie verschillende doelstellingen: (i) leerlingen leren zich sociaal en maatschappelijk verantwoordelijk te gedragen, (ii) de betrokkenheid van de leerlingen bij de gemeenschap vergroten, en (iii) de politieke geletterdheid vergroten: leerlingen leren over, en kunnen laten deelnemen aan de politiek en het publieke debat.

Citizenship is meer dan Maatschappijleer. Natuurlijk moeten leerlingen kennis over de samenleving en de politiek opdoen, maar daar blijft het niet bij. Actief burgerschap is een belangrijk onderdeel van *Citizenship*. Zo kunnen leerlingen binnen de school actief zijn in de leerlingenraad of een sponsorloop voor een goed doel organiseren. Het is de bedoeling dat leerlingen betrokken zijn bij de gemeenschap waarin ze leven, door bijvoorbeeld een feest voor de

ouderen in de buurt te organiseren. *Citizenship* is dus ook meer dan een schoolvak, het is eerder een instrument om jongeren op verschillende manieren bij de samenleving te betrekken.

Lessen voor Nederland

Nederlandse docenten Maatschappijleer kunnen wel wat van de Britse pioniers opsteken. In Nederland zijn scholen sinds februari 2006 wettelijk verplicht aandacht aan actief burgerschap en sociale integratie te besteden. Dat heeft echter nog niet tot gevolg gehad dat schoolleiders *en masse* de weg naar de maatschappijleerdocent hebben gevonden, terwijl deze toch de natuurlijke partner is om binnen de school burgerschap vorm te geven. Leerlingen kunnen wat ze bij Maatschappijleer hebben geleerd direct in de praktijk brengen, of, om nog verder te gaan: actief burgerschap is een ideale kans om in de praktijk maatschappijleerkennis op te doen.

Als Mozes niet naar de berg komt, moet de berg maar naar Mozes komen: laten maatschappijleerdocenten het initiatief nemen om (de wettelijke verplichting iets te doen aan) actief burgerschap in school vorm te geven. Voor een deel gebeurt dat natuurlijk al door de organisatie van bijvoorbeeld scholierenverkiezingen en het, in een rollenspel, naspelen van een rechtszaak. Actief burgerschap kan binnen en buiten de school echter verder gaan, zo laten voorbeelden uit Manchester zien:

- leerlingen voeren binnen de school campagne, bijvoorbeeld voor een meer milieuvriendelijke school. Daarbij doen ze vaardigheden op die ze in de rest van hun leven kunnen gebruiken (hoe bereik en overtuig je anderen?);

- leerlingen interviewen bekende personen en zetten die interviews op een internetpagina (*podcasten*);
- leerlingen zetten een klein bedrijfje op, gericht op verkoop van eigen (creatieve) producten in de buurt;
- leerlingen uit een achterbuurt schrijven een manifest om hun buurt terug te eisen van criminelen. Het manifest wordt gedrukt en door de leerlingen in de buurt aan bewoners uitgedeeld;
- leerlingen gaan de buurt in en bezoeken de gemeente om het verschijnsel veiligheidscamera's een dag lang aan een nader onderzoek te onderwerpen (Manchester heeft de hoogste dichtheid van veiligheidscamera's in het hele Verenigd Koninkrijk).

Docenten *Citizenship* zijn bezig hun vak uit te vinden. Zij zijn zeer betrokken bij het vak en zien de verbinding tussen de gemeenschap en de school als een centraal element van burgerschapsvorming. Wellicht zouden Nederlandse maatschappijleerdocenten zich ook meer op dit actieve aspect van burgerschap kunnen richten.

Shitizenship

Het verbaasde ons niet dat *Citizenship* op sommige scholen tot *Shitizenship* wordt verbasterd. In vergelijking met Maatschappijleer heeft *Citizenship* een vernieuwende aanpak, maar is het tegelijkertijd ook een vak dat in de kinderschoenen staat. Die situatie is vergelijkbaar met de situatie van Maatschappijleer in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Ook in Engeland vraagt men zich af of *Citizenship* wel een apart vak is en probeert men het bij andere vakken onder te brengen. Op één school had de coördinator *Citizenship* een groot

schema gemaakt om uit te tekenen in welke vakken elementen van burgerschap aan de orde kwamen. Gelukkig bleek men bij Godsdienst aan diversiteit te doen en nam de docent Geschiedenis de Holocaust voor zijn rekening. Alle elementen die nergens werden gecoverd bracht zij onder bij PSHE (persoonlijke, sociale en gezondheidseducatie). Allemaal nogal hapsnap dus. In haar non-verbale communicatie maakte zij duidelijk dat ze dolgraag een apart vak *Citizenship* zou willen invoeren. Helaas zat de directrice van deze school overal als een havik bovenop: zij maakte duidelijk dat *citizenship* in haar school bijzonder goed in andere vakken was geïntegreerd. Geen docent of leerling die daar iets tegenin durfde te brengen.

Op andere scholen is het wel een apart vak en staat de schoolleiding duidelijk achter de doelstellingen van *Citizenship*. De docenten op deze scholen waren zeer enthousiast. Zij hebben echter weinig om op terug te vallen omdat ze de eerste generatie docenten zijn. Eén docente wil onderzoeken welke kennis en welke vaardigheden in welk leerjaar aan de orde zouden moeten komen. In haar lokaal hing een grote cirkel aan de muur waarin per leerjaar te zien was aan welke kennis en vaardigheden de leerlingen moeten werken. Overigens kregen wij uit de leerboeken de indruk dat Nederlandse leerlingen meer moeten weten dan hun Britse collega's.

Zoals gezegd is *Citizenship* een vak in de kinderschoenen. In de wet staat dat een school niet meer dan 10 procent van de lestijd aan burgerschap mag besteden, maar een minimum wordt niet genoemd. Dat geeft scholen de kans om het vak in

Foto: Melissa van Melle

de marge te houden. Ook is men nog hard aan het werk om voldoende geschoolde docenten voor de klas te krijgen.

Braaf

Het viel op dat er in het vak weinig aandacht voor politieke verschillen is. Het verschil tussen de socialistische, de conservatieve en de liberale partij lijkt in de lessen nauwelijks aan bod te komen. Er is enige angst voor de introductie van politieke meningsverschillen in de lessen, waarschijnlijk omdat men beschuldigingen van indoctrinatie vreest. Aan de andere kant lijkt het wel de bedoeling om van leerlingen ideale én idealistische burgers te maken: je moet goed zijn voor het milieu, je moet geld geven aan de Derde Wereld, je moet gezond eten, je moet meedoen aan de leerlingenraad, je moet je inzetten voor Amnesty International, enzovoorts. Op de gegoede meisjesschool die wij bezochten leek die socialisatie goed gelukt. De leerlingenraad wil graag een overkapping op het schoolplein

voor leerlingen die hun van huis meegebrachte lunch niet in de kantine mogen opeten. Op onze vraag wat hun ultieme actie zou zijn om dat doel te bereiken, kwam een vragende blik. Onze suggestie om een *sit-in* in de kantine te houden werd als wel heel revolutionair gezien, hoewel er ook even ogen gingen glimmen. In Engeland leidt men liever brave dan kritische burgers op, zo veel is duidelijk.

Idee

Wij zijn blij dat wij in Nederland kritische burgers mogen opleiden, maar ook wel wat jaloers op de enorme animo voor een leerlingenraad of debatteam bij de Engelse leerlingen. Verder zien wij allerlei mogelijkheden om in Nederlandse scholen invulling aan actief burgerschap te geven. Dit artikel kan geen recht doen aan de vele indrukken die wij in Manchester hebben opgedaan, maar hopelijk brengt het u op een idee: verbind Maatschappijleer met actief burgerschap. ■

Spellenkist over rechtspraak (vmbo)

Op de Docentendag 2008 konden vmbo-docenten kennismaken met lesmateriaal van de Raad voor de rechtspraak. Het materiaal bestaat uit een spellenkist die gaat over vier onderdelen van de rechtspraak (de strafzaak, rechtsgebieden, de scheidingen der machten en over de rechter en de uitspraken). Elk onderdeel kent eenzelfde opbouw. Allereerst webkaarten waar leerlingen zelfstandig mee aan de slag kunnen. Met gebruik van de internetpagina www.rechtvoorjou.nl vullen zij de kaarten in. Dan volgt een spel (kwartet, memoriespel, quiz of simulatie) en tot slot enkele discussiekaarten. De spellenkist is gratis te bestellen via voorlichting@rechtspraak.nl (als onderwerp graag vermelden: spellenkist vmbo). Voor een indruk over het materiaal kunt u op de internetpagina van *Maatschappij & Politiek* (www.maatschappijenpolitiek.nl; zie lesmateriaal) het complete simulatiespel *Een spannend spel loopt verkeerd af* bekijken – inclusief instructie en instructiekaarten.

Simulatiespel

In een simulatie wordt een deel van de maatschappelijke werkelijkheid nagebootst, in dit geval *het proces van een rechtszaak*. Leerlingen ontvangen basisinformatie over de zaak en verdiepen zich in de positie en het standpunt van één van de betrokken partijen.

Daarna bootsen ze met de hele klas het proces na en vertolken enkele leerlingen het standpunt van hun partij in het proces. Door de simulatie krijgen ze zicht op de complexiteit van de werkelijkheid en de veelheid van factoren die een rol spelen.

Doelen

Een simulatie van de werkelijkheid door middel van dit spel biedt de mogelijkheid om leerlingen in de klassensituatie met de nagebootste werkelijkheid te laten *oefenen*. Het doel is om leerlingen de aangeleerde kennis in de gesimuleerde werkelijkheid te laten toepassen.

Vorbereiding

De voorbereiding en de uitvoering van het spel duurt 1 à 2 lessen: uitleg en rolverdeling 10 minuten, voorbereiding rol 15 minuten, uitvoer 30 minuten, nabespreking (kan les daarna) 15 minuten.

Er zijn zes rollen te verdelen: rechter, officier van Justitie, advocaat, verdachte, getuige en het slachtoffer. Er kan eventueel ook nog een griffier worden aangesteld die het proces op schrift stelt. Elke rol heeft zijn eigen instructiekaart.

Nabespreking

Wat in de nabespreking aan bod komt, hangt af van hoe de simulatie verloopt. Worden er fouten gemaakt inzake het verloop van de rechtszaak, dan moeten die uiteraard in de nabespreking aan bod komen. Ook kan nader worden ingegaan op hoe de rechter tot de uitspraak is gekomen en welke rol de verschillende partijen hebben gespeeld.

Een spannend spel loopt verkeerd af

Ben, Najib en Roos, drie vmbo-leerlingen van 15 jaar, hebben de laatste lessen vrij van school en gaan gezamenlijk naar huis. Ze weten niet zo goed wat ze willen gaan doen, en besluiten naar het huis van Ben in de buurt te fietsen. Op weg naar huis komt Ben met een plan. Hij heeft in hun schuur nog vuurwerk liggen van oudejaarsnacht. Het was illegaal vuurwerk en daarom mocht Ben het van zijn vader niet afsteken. Maar hij is reuze benieuwd wat het voor vuurwerk is. Zijn vader en moeder zijn vandaag niet thuis, dus kunnen zij er rustig met zijn drieën eens naar kijken. Ook Najib en Roos vinden dat een spannend plan.

Ben haalt een grote doos onder de werkbank van zijn vader uit. Er steekt een aantal pijlen met afbeeldingen van doodskoppen uit. Ze buigen zich gezamenlijk over de doos, en Ben heeft al meteen een aansteker in zijn hand.

'Ho, ho', zegt Roos, 'Ga eerst nou eens goed kijken wat het is, je weet maar nooit'. Najib schrikt ook wel. Hij wist niet dat het zulke grote vuurpijlen waren.

'Lees nu eerst eens wat erop staat', zegt Najib. Maar Ben heeft haast, direct komt zijn moeder thuis... 'Och daar staat vast op dat je het niet in de hand mag houden, dat doe ik heus niet hoor', is zijn reactie.

Roos vindt het ineens toch niet zo'n heel goed plan. Ze probeert Ben tegen te houden, maar hij luistert niet. Dan vraagt ze Najib om er mee op te houden: 'Het is veel te gevaarlijk', zegt ze. Najib is het wel met haar eens maar vindt dat ze het met één pijl kunnen proberen.

Ben kijkt voor de zekerheid even of zijn aansteker het doet. Najib heeft al een pijl in zijn hand. Ineens is er die onverwachte steekvlam uit de aansteker, de pijl vat vlam. Najib laat hem op de doos met de rest van de pijlen vallen. De schrik slaat hen drieën om het hart, in paniek vluchten ze weg, springen op de fietsen, zo snel mogelijk weg van de onheilsplek... Er volgt een enorme knal, een vuurbal schiet omhoog. Het dak knalt van de schuur, die onmiddellijk vlam vat. 'We zeggen niet dat wij in onze schuur waren', zegt Ben, 'We zwijgen als het graf'.

Een buurman ziet hen wegfietsen. Hij belt onmiddellijk de brandweer. Bij aankomst blijkt de brand naar het huis van de burens te zijn overgeslagen. De buurvrouw ligt boven op bed te slapen en schrikt wakker van de rook in haar kamer. Ze krijgt geen adem meer en kan nauwelijks meer lopen. Ze wil de deurklink vastpakken, maar die is zo heet dat ze haar handen verbrand. Nog net op tijd kan de brandweer haar uit haar slaapkamer bevrijden. Ze heeft tweedegraads brandwonden en de bovenverdieping van haar huis brandt uit. Nadat hij is thuisgekomen kan Najib niet eten van de angst. Hoe zou het toch met de brand zijn afgelopen? Hij besluit de politie te bellen en alles eerlijk te vertellen. Op het politiebureau is net de buurman gearriveerd, die vertelt dat hij twee jongens en een meisje heeft zien wegfietsen. Een van die jongens leek erg op Ben, zijn buurjongen.

Ben gaat pas uren later terug naar huis en vertelt zijn moeder dat hij bij Roos geweest is, maar aan haar gezicht ziet hij al dat ze hem niet gelooft.

De volgende ochtend moeten ze alle drie op het politiebureau komen, met hun ouders. Omdat het om een ernstige zaak gaat, moeten ze alle drie op het bureau blijven. Ze worden verhoord. De politie maakt een verslag van het verhoor van Ben, Najib en Roos en stuurt dit op naar de officier van Justitie. Deze vindt de zaak zo ernstig dat ze alle drie voor de rechter moeten komen. Tegen de avond mogen ze onder bepaalde voorwaarden weer mee naar huis. Na drie maanden vindt de rechtzaak plaats...

(Foto: Koen van Rossum)

Geëngageerde wetenschap

We hebben een geslaagde Docentendag bijgewoond. Het lerarenbestand verjongt en vervrouwelijkt zienderogen en dat is hard nodig, want wij,

grijsgeworden heren van de geboortegolf, gaan binnenkort massaal achter de geraniums.

Wat wij, getuige veel voordrachten, ongewijzigd aan onze opvolgers doorgeven is de aard van de wetenschappen achter ons vak. Het is nog net als in onze begintijd. De wetenschappen moesten *geëngageerd* zijn, wilden wij er in de les gebruik van maken. Geëngageerd betekende in de *newspeak* van die jaren gewoon *links*.

Misschien kan het niet anders, misschien hebben de sociale wetenschappen dat linkse discours wel in hun genen, is het hun adem, hun *raison d'être*. Een voorbeeld: waarom heeft een van de sprekers van de Docentendag de geschiedenis van de migratie bestudeerd? In steeds terugkerende bijzinnetjes en schalkse opmerkingen verraadt hij dat hij de 'geachte afgevaardigde uit Venlo' van replek wil kunnen dienen. Op zich een respectabele onderneming, een politiek standpunt met wetenschap bestrijden, maar dan moet je het wel goed doen.

De spreker had ontdekt dat er altijd, overal ter wereld migratie is voorgekomen. Migratie en arbeidstrek zijn zelfs de motor van de economie en zorgen voor evenwicht in de demografie. In een dik boek heeft hij de huidige hysterie over immigratie met feiten proberen te dempen: wat we nu doormaken is van alle tijden. Pas helemaal aan het eind, als hij de trein moet halen, laat hij even snel de verschillen met vroeger zien: er is nu een verzorgingsstaat die door immigratie onder druk komt te staan, er is een streng toelatingsbeleid dat nauwelijks iemand tegenhoudt, maar dat degenen die het gelukt is binnen te komen juist weerhoudt terug te keren, en er zijn – anders dan vroeger – in de ontvangende landen mensenrechten- en emancipatiebewegingen actief, die in de immigranten emplooi vinden.

Heeft hij wel in de gaten dat hij met deze laatste feiten zijn eigen conclusie onderuit haalt dat er niets nieuws onder de zon is en dat het allemaal wel goed zal komen? We hebben het hem niet meer kunnen vragen. Daarom bij dezen: het zijn niet de overeenkomsten, maar juist de door u gevonden verschillen met vroeger die Wilders en velen met hem zo verontrusten!

Grom

WOLTER BLANKERT

Leonard Ornstein en Lo Breemer
(red.), **Paleis Europa**, Bezig Bij,
Amsterdam 2007, 159 pagina's,
ISBN 978-90-234-2703-2,
prijs: € 16,90

Bestaat er een Europese identiteit?

De tegenstemmers bij het referendum voor de Europese grondwet zullen Europa niet als een *paleis* ervaren. Zij staken een stokje voor de bekroning van vijftig jaar Europese integratie. Ons staatshoofd stelde daarop haar paleis beschikbaar voor een discussie over de gevolgen en verbond haar naam aan een bundel met de weerslag daarvan. Bovendien nam zij een door leerlingen vervaardigde dvd met de veelzeggende titel *Europe is Us* in ontvangst.

In de bundel *Paleis Europa* laten zes 'grote denkers' uit het buitenland hun licht over Europa schijnen. De bundel bevat een inleiding door Geert Mak en een voorwoord door koningin Beatrix. Deze directe betrokkenheid van het staatshoofd is opvallend.

Tot ongeveer vijf jaar geleden stonden *Europa* en de tolerante multiculturele samenleving in het politieke debat nauwelijks ter discussie. Sindsdien is dat veranderd. De koningin behoort tot de generatie die nog beseft dat behoud van vrede geen vanzelfsprekende zaak is en dat Europese integratie daarvoor een voorwaarde is. In haar voorwoord is zij daar glashelder over. Zij roept daarbij haar enthousiasme voor de Europese zaak als twintigjarige in herinnering. Daarna komen Geert Mak en de 'grote denkers' (waartoe Mak blijkbaar niet wordt gerekend) aan het woord. Zij zijn aanzienlijk minder helder in hun conclusies.

Identiteit

De eerste bijdragen gaan over de identiteit van Europa en over de vraag of een identiteit noodzakelijk is als bindend element. Een identiteit is het eigene, dat wat ons bindt en van de ander onderscheidt. De klassieke natiestaat ging prat op die identiteit: de glorieuze geschiedenis, de eigen taal en de grote mannen en soms vrouwen uit heden en verleden. Als een identiteit ontbrak, werd deze aangemeten, met het onderwijs en de militaire dienstplicht als wegbereiders. De vraag is of de Europese Unie moet voortborduren op die klassieke natiestaat, op de vorming van de *Verenigde Staten van Europa*, een federale staat, maar wel een staat.

De auteurs gaan een concrete beantwoording van die vraag uit de weg. Het verenigde Europa heeft iets nieuws gebracht, dat niet zo gemakkelijk in klassieke termen te duiden valt. Hoe het dan wel moet worden geduid, daar blijft men rijkelijk vaag over.

Kerkklokken

De Pool Krzysztof Pomian doet als enige een serieuze poging de Europese identiteit onder woorden te brengen. Als gemeenschappelijke kenmerken noemt hij: de viering van algemeen erkende feestdagen, de historische erfenis, het seculiere karakter, de (gunstige) positie van de vrouw, het ontbreken van spijswetten en de inrichting van gebouwen. Op zich is het aardig dat hij het geluid van kerkklokken als typisch Europees ervaart, maar dan moet hij zich in Brazilië wel in Europa wanen.

Veel waarde hecht hij aan het gemeenschappelijk beleefde verleden. Daarom haalt hij de Europese geschiedenis volgens de gebruikelijke lijnen van stal. Die zou voor gemeenschappelijke waarden hebben gezorgd. Over de begrenzing van die waarden, en dus van Europa, blijft Pomian vaag. Zo blaast Rusland zijn partij op het Europees concert al vanaf de achttiende eeuw mee, maar de schrijver wekt niet de indruk dat land tot Europa te rekenen. Turkije evenmin, maar dat valt met wat goede wil af vanwege de eerder aangehaalde kenmerken. Weliswaar luidden de kerkklokken hier het eerst, maar dat ligt al weer vele eeuwen achter ons.

Natiestaat

De nuchtere Brit Robert Cooper heeft geen boodschap aan de Europese identiteit en dat maakt het een stuk eenvoudiger flexibel met de grenzen om te springen. Elk land dat zich aan de regels houdt, mag zich van hem bij de Europese Unie aansluiten. Dat is ook het officiële Britse standpunt.

Voor Cooper vormt de Europese Unie iets geheel nieuws, vooral een even prachtig als nuttig middel om de tot voor kort vanzelfsprekende oorlogen buiten de deur te houden, maar zeker geen federaal staatsverband in wording. Integendeel, zo betoogt hij, deze unie blijft een samenwerkingsverband van natiestaten. Aan de wedijver tussen die natiestaten heeft Europa in belangrijke mate zijn vroegere voorsprong in de wereld te danken. Diezelfde wedijver richtte het continent in de eerste helft van de twintigste eeuw ten gronde. Het is de verdienste van de Europese Unie (en van de NAVO) geweest dat deze destructieve lijn zich ten goede heeft gekeerd en van Europa een vredelievend en welvarend continent heeft gemaakt. Eigenlijk heeft de Europese integratie de natiestaten zo van de ondergang gered en hun voortbestaan gewaarborgd. De Europese Unie is een instrument om de deelnemende staten van dienst te zijn; door de welvaart te verhogen en een aantal zaken die daarom vragen gemeenschappelijk aan te pakken. De identiteit blijft volgens Cooper gebonden aan de klassieke natiestaat, maar dat sluit andere (zwakkere) identiteiten niet uit, van de streek, van de mensheid en ook (een beetje) van Europa.

Senaat

Larry Siedentof uit de Verenigde Staten breekt een lans voor herkenbare Europese instellingen, waarmee de burger zich kan identificeren. Volgens hem is dit nodig om tot enige vorm van werkelijk beleefd Europees burgerschap te komen. Als concrete maatregel stelt hij voor het Europees Parlement uit twee kamers te laten bestaan: het parlement, in zijn huidige vorm met evenredige vertegenwoordiging, en een *senaat*, met vertegenwoordigers van de lidstaten. Op die manier kan de burger zich met *zijn* senator(en) identificeren en daarmee met

Recensie

Europa. Hij ziet daarbij over het hoofd dat dit, min of meer, de feitelijke situatie is. Als wetgevende macht is de *Raad van Ministers* zelfs aanzienlijk machtiger dan het Europees Parlement. De macht van deze instelling onderstreept de invloed van de lidstaten. De ministers kunnen door hun eigen parlement bovendien ter verantwoording worden geroepen. De invloed van de lidstaten op de besluitvorming gaat daardoor veel verder dan in een federale staat met een senaat gebruikelijk is. Of de inwoners van een lidstaat zich erg met hun minister identificeren is een andere zaak.

Emotie

Dominique Moïsi uit Frankrijk tast de emotionele grenzen van Europa af. Emoties spelen volgens hem een belangrijke rol bij de houding tegenover de Europese Unie, zoals blijkt uit het 'nee' bij de referenda in Frankrijk en Nederland. Ook de houding tegenover de Turkse toetreding is vooral emotioneel bepaald: 'Europa krijgt het Turkije dat het verdient'. Hij stelt dat na de *cultuur van de hoop* die na de val van de Berlijnse Muur (1989) in zwang was, nu de *cultuur van de angst* in Europa schijnt te heersen. 'De Europese ruimte lijkt te klein voor de grote wereldproblemen als de opwarming van de aarde en het terrorisme, en te groot voor de emoties van zijn burgers'. Die angst drijft de burgers terug in het hok van de even vertrouwde als verouderde natiestaat.

Volgens Moïsi vormde de val van de Muur het hoogtepunt van de westerse cultuur van de hoop, terwijl de uitslag van de referenda in 2005 de overwinning van de cultuur van de angst markeerde.

Europe is Us

Hierop valt wel wat af te dingen. De eenwording van Europa werd West-Europa in de schoot geworpen, ook rondom 1980 was er volop sprake van *Eurosclerose*. De euforie van 1989 werd spoedig gevolgd door de bloedigste strijd op Europees grondgebied sinds 1945: de oorlog in Joegoslavië. De opdeling van dat land heeft bij herhaling laten zien dat de Europese eenheid niet veel voorstelt zodra men buiten de economie treedt. De *onafhankelijkheid* van Kosovo onderstreept dat: erkend door de meeste leden van de Europese Unie, maar niet door alle. Feitelijk bestaat er dus geen unie. Vooralsnog heeft Cooper het gelijk aan zijn zijde.

Mankeert er in de *harde* sector nog veel aan de Europese eenheid, binnen het onderwijs valt samenwerking tussen scholen en instellingen niet meer weg te denken. Soms verbazen de leerlingen zich erover dat het maar niet lukt in die harde sector. Gestimuleerd door het enthousiasme van hun lerares, Liane Vissers, maakten derdeklassers van het Marnix College in Ede een dvd over *hun* Europa: *Europe is Us*. Onbevungen interviewden zij vele politici. De simpele dvd groeide uit tot een professioneel verzorgd en voor andere scholen geschikt gemaakt drieluik. Koningin Beatrix bracht haar betrokkenheid met de zaak tot uiting door deze dvd op 24 januari persoonlijk in ontvangst te nemen, niet in haar paleis, maar op de school zelf. ■

Foto: Rob Arts

Koningin Beatrix neemt de dvd *Europe is Us* met leerlingenboekje in ontvangst.

Liane Vissers e.a., **Europe is Us**, pakket van drie dvd's met leerlingenmateriaal en docentenhandleiding, verkrijgbaar bij: Europees Platform, www.europeesplatform.nl, prijs € 35.

Belangrijke mededeling voor docenten vmbo Maatschappijleer 2

Veranderingen in de centrale examens 2008 Maatschappijleer 2 voor vmbo BB, KB, GL en TL

Op 23 mei 2008 vinden de centrale examens BB, KB en GT Maatschappijleer 2 plaats. De examenstof voor deze centrale examens is vernieuwd. Bij de voorbereiding van uw kandidaten op het centraal examen Maatschappijleer 2 moet u uitgaan van de publicatie *Maatschappijleer II, Syllabus BB, KB en GT centraal examens 2008 en 2009*. Als het goed is, heeft uw school deze publicatie van de Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven (CEVO) ontvangen. De publicatie is ook te downloaden op de internetpagina www.eindexamen.nl. Op deze pagina is de syllabus te bereiken via 'Septembermededeling 2007 voor de examens van 2008' of 'Mededeling vaststelling syllabi centraal examen vmbo 2008 en 2009'.

De onderwerpen voor de centrale examens Maatschappijleer 2 zijn hetzelfde als die van 2007: K/3 Leervaardigheden in het vak Maatschappijleer; K/4 Politiek en Beleid; K/8 Criminaliteit en Rechtsstaat; V/1 Analyse Maatschappelijk Vraagstuk; en V/3 Vaardigheden in samenhang (alleen voor GL en TL).

De globale eindtermen van elke exameneenheid zijn uitgewerkt in concrete beschrijvingen van wat de kandidaten moeten kennen en kunnen. Er is een aparte syllabus voor BB, KB en GL/TL. De syllabi zijn door de CEVO vastgesteld.

De belangrijkste veranderingen in de examenstof voor de centrale examens Maatschappijleer 2 2008 in vergelijking met de centrale examens van 2007 zijn:

- De differentiatie tussen BB, KB en GT is veranderd.
- K/3 Leervaardigheden is herschreven.
- In K/4 Politiek en Beleid is een nieuwe paragraaf toegevoegd over 'Nederland en de Europese Unie'.
- In K/4 Politiek en Beleid zijn verschillende paragrafen aangepast.
- V/1 Analyse maatschappelijk vraagstuk is totaal herschreven.

De specificaties van Examineenheid Criminaliteit en Rechtsstaat (K/8) zijn inhoudelijk niet veranderd ten opzicht van de beschrijving die voor centraal examen 2007 gold – met uitzondering van de BB-syllabus, waarin enkele paragrafen zijn geschrapt.

In het volgende nummer van *Maatschappij & Politiek* zal nader worden ingaan op de belangrijkste veranderingen en zullen enkele voorbeeldvragen over het nieuwe onderdeel *Nederland en Europa* worden opgenomen.

Victor Gijsselhart,

medewerker Cito voor de examens Maatschappijleer vmbo, havo en vwo

profielwerkstuk
WEDSTRIJD
maatschappijleer/
maatschappijwetenschappen

Doe mee en
maak kans op
een luchtvaart!

Ga voor meer informatie naar je docent maatschappijleer of kijk op www.nvfm.nl/wedstrijd
(uiterste inleverdatum: 1 april 2008)

Deze wedstrijd wordt ondersteund door

Nieuws van het bestuur

Docentendag Maatschappijleer 2008

Op vrijdag 15 februari vond onze jaarlijkse studie- en ontmoetingsdag plaats in Zwolle. Er waren 400 mensen die kennis van de nieuwste lesmaterialen konden nemen en uit een gevarieerd aanbod van lezingen en presentaties hadden gekozen. In zijn openingslezing waarschuwde de Tilburgse hoogleraar Paul Frissen voor de hernieuwde belangstelling van de politiek voor docenten. 'Hoedt u voor goede bedoelingen', hield hij zijn publiek voor en hij illustreerde dat aan de hand van een aantal kleine verhalen. Op de internetpagina van het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) vindt u van een aantal lezingen verslagen en powerpointpresentaties: www.publiek-politiek.nl.

Algemene ledenvergadering

Na afloop van de Docentendag Maatschappijleer vond de algemene ledenvergadering van de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NLVM) plaats. Drie aftredende bestuursleden werden (vrijwel) unaniem herkozen. De aanwezige leden waren tevreden met de verantwoording van het bestuur over het afgelopen jaar: de penningmeester werd decharge verleend en het jaarverslag werd in dank ontvangen. Een voorstel vanuit de vergadering om de contributie te verhogen naar 25 euro (in plaats van naar 20 euro zoals het bestuur had voorgesteld) werd met

een ruime meerderheid van stemmen aangenomen.

Commissies

Tot nu toe was het zo dat leden die iets voor de NVLM wilden doen in het bestuur terechtkwamen. Daarnaast vroeg het bestuur leden om op ad-hocbasis werkzaamheden voor de vereniging te verrichten. Wij denken dat er meer leden zijn die zich actief voor Maatschappijleer zouden willen inzetten, zonder daarbij direct aan een plek in het bestuur te denken. Daarom heeft het NVLM-bestuur het plan opgevat om commissies op te zetten die zich met een specifiek onderwerp (Docentendag en profielwerkstukwedstrijd) of schooltype (mbo, vmbo, havo/vwo) bezighouden. Het bestuur houdt de grote lijn in het oog en is eindverantwoordelijk. In totaal hebben zich negen mensen als commissielid aangemeld.

Profielwerkstukwedstrijd

Na een succesvolle eerste wedstrijd vorig schooljaar, waarbij de winnares een luchtballonvaart met Femke Halsema heeft gemaakt, organiseert de NVLM in samenwerking met de opleidingen Sociologie van de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) en de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) dit schooljaar voor de tweede maal een wedstrijd voor het beste profielwerkstuk Maatschappijleer/ Maatschappijwetenschappen. Voor deze wedstrijd zijn wij op zoek naar profielwerkstukken die (deels) voor het vak Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen worden geschreven. Werken op uw school leerlingen aan een profielwerkstuk binnen uw vak? Stuur dit werkstuk dan **vóór 7 april 2008** op! (Dit is een week later dan op de in dit blad afgebeelde poster

staat vermeld.) Op de internetpagina www.nvlm.nl vindt u een formulier dat u kunt invullen en samen met een kopie van het werkstuk naar de Vrije Universiteit moet opsturen. De leerlingen maken dit jaar kans op een prachtige rondvlucht met een prominente Nederlander waarbij onze samenleving eens van bovenaf kan worden bekeken. Een deskundige jury zal voor zowel havo als vwo een winnend profielwerkstuk kiezen.

Examenbesprekingen

Op maandag 26 mei organiseren wij in Amsterdam en Tilburg examenbesprekingen voor het vmbo. Op maandag 2 juni zijn er op drie plaatsen examenbesprekingen voor havo en vwo (Amsterdam, Tilburg en Heerenveen). Zie voor de precieze tijden en locaties onze internetpagina.

Arthur Pormes

NVLM-bestuur

Arthur Pormes, voorzitter

telefoon: 0346-262888

e-mail: a.pormes@brokledede.nl

Coen Gelinck, secretaris

Nieuwe Prinsengracht 78 II

1018 VV Amsterdam

telefoon: 020-6866972

e-mail: coen@wxs.nl

Tom Stroobach, penningmeester

telefoon: 0320-249481

e-mail: tstroobach@hotmail.com

Hans Teunissen, vice-voorzitter

h_teunissen@hotmail.com

Ingrid Faas, ledenadministratie

ingridfaas@gmail.com

Rob van Otterdijk

r.vanotterdijk@chello.nl

Regula Rexwinkel

rexraats@planet.nl

Felix van Vugt

felix.vanvugt@tiscali.nl

www.nvlm.nl

Girorekening NVLM: 1889654

Conflict Courant

De *Conflict Courant* is een leskrant over conflicten en verschijnt twee keer per jaar. Elke editie behandelt een gewapend conflict. De leskrant bestaat uit een docentendeel (handleiding met lessuggesties, werkvormen, tips en informatie) en een leerlingendeel (kopieerbare werkbladen). Bij de geschreven courant horen digitale bijlagen met extra achtergrondinformatie. U kunt de *Conflict Courant* en de bijlagen gratis downloaden via www.cmo.nl. Mocht u een geprint exemplaar wensen, dan kan dat: de *Conflict Courant* is zowel los verkrijgbaar als in een abonnement. De prijs van een los nummer is € 3,50. Indien u een abonnement neemt, krijgt u het nulnummer – over hoe in de klas met conflicten om te gaan – gratis. Meer informatie: www.cmo.nl en cmo@fm.ru.nl.

Bureauonderzoek

Wilt u meer weten over de missie in Afghanistan, de gezondheidszorg of terrorisme? Vanaf nu vormt de internetpagina www.bureau-onderzoek.nl het startpunt van de zoektocht naar achtergrondinformatie. *Bureau-onderzoek.nl* wordt de *portal* op internet waar onderzoeksjournalistiek van de publieke omroepen wordt gebundeld door een unieke samenwerking *Argos* (VPRO), *Reporter* (KRO) en *Zembla* (VARA/NPS). *Bureau-onderzoek.nl* brengt de onderzoeksjournalistieke uitzendingen thematisch samen en de uitzendingen zijn online terug te kijken en te luisteren. In één blik ziet u wat de publieke omroepen aan achtergrondonderzoek over een onderwerp hebben gedaan. De onderzoeken van de publieke omroepen worden aangevuld met externe onderzoeken van gerenommeerde internationale omroepen, tijdschriften, kranten en internetpagina's. Daarnaast vult *Bureau-onderzoek.nl* de thema's aan met eigen onderzoek. Meer informatie: www.bureau-onderzoek.nl.

Mobiel spel

Leerlingen van het voortgezet onderwijs leren lesstof beter door middel van een interactief spel dan door de traditionele lesmethode. Tijdens een wetenschappelijk onderzoek speelden tien Amsterdamse klassen *Frequentie 1550*, een mobiel stadspel over Amsterdam in de Middeleeuwen, terwijl tien andere klassen een reguliere lessenserie volgden waarin dezelfde informatie aan bod kwam als in het spel. Het uitgangspunt bij de ontwikkeling van het door de Waag Society ontworpen *Frequentie 1550* was dat leerlingen de lesstof beter kunnen terughalen wanneer ze het onderwerp in *spel*format en op authentieke locaties ervaren. Creatief en speels gebruik van nieuwe technologie moet de scholieren motiveren en bijdragen aan het leereffect. In *Frequentie 1550* gaan spelers aan de slag met een mobiele telefoon met GPS-functionaliteit. Via deze telefoon worden zij actief betrokken bij een verhaal dat zich afspeelt in Amsterdam anno 1550. Het toestel gebruikt GPS om bij te houden op welke plek de spelers zich bevinden en waar de volgende bestemming ligt. Onderweg moeten zij verschillende vragen beantwoorden en opdrachten uitvoeren. Door vragen juist te beantwoorden komt men verder in het spel. Voor de meting van het leereffect werden verschillende onderdelen getoetst: de effecten op feitenkennis, verhalende kennis, motivatie en samenwerking. Leerlingen die *Frequentie 1550* hadden gespeeld scoorden bij feitenkennis significant hoger dan de andere leerlingen. Het volledige onderzoek naar de leereffecten van *Frequentie 1550* kan men downloaden via de internetpagina www.waag.org/frequentie.

Het komende nummer van
Maatschappij & Politiek
verschijnt op 5 mei.

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Hessel Nieuwelink, Gerard van Rossum, Matthijs van Waveren, Anique ter Welle, Jeff Peck (correspondent New York, VS).

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Foto omslag

Lizzy Kalisvaart

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 911-915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 911-915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail m&p@publiek-politiek.nl

Abonnementenprijs M & P

€42,50 per jaar, Studenten €36,90 scholen en instellingen €46,70. M & P verschijnt acht keer per jaar. Losse nummers €5,70 (exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht.

Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers.

Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen op diskette of per e-mail naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

Zojuist verschenen:

De Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2008

Hans van der Heijde
Jeffrey Peck

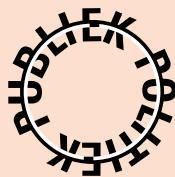
Op dinsdag 4 november 2008 kiezen de Amerikanen een nieuwe president. De race naar het Witte Huis is al in volle gang. Wie gaat het machtigste politieke ambt ter wereld bekleden? Voor het eerst behoren een vrouwelijke en een zwarte kandidaat tot de werkelijke kanshebbers.

De verkiezingscampagnes bieden een mediaspektakel dat wereldwijd aandacht trekt. Maar hoe werkt het Amerikaanse kiesstelsel eigenlijk? Hoe kan het dat niet automatisch degene met de meeste stemmen van de kiezers ook de verkiezingen wint? Welke rol spelen de grote partijen? Wat zijn voorverkiezingen? Aan welke voorwaarden moeten Amerikanen voldoen om te mogen stemmen? Hoe komen kandidaten aan geld voor hun campagne en met welke beperkingen hebben zij daarbij te maken? Door al deze en vele andere vragen te beantwoorden vormt dit boek een onontbeerlijke gids voor wie het lange traject van de Amerikaanse presidentsverkiezingen op de voet wil volgen.

In september 2008 zal er weer een onderwijskrant van het IPP verschijnen over de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Dit boek van Hans van der Heijde en Jeffrey Peck, respectievelijk hoofdredacteur en correspondent van Maatschappij & Politiek, biedt docenten maatschappijleer en geschiedenis veel achtergrondinformatie. Gebruik deze kennis om de les voor leerlingen nog aantrekkelijker te maken!

Verkrijgbaar bij de boekhandel of rechtstreeks bij de uitgever.

ISBN 978 90 6473 430 4
120 pagina's
Amsterdam 2008
Prijs: € 14,90

Instituut voor Publiek en Politiek
Prinsengracht 911-915
1017 KD Amsterdam
T 020 5217 600
E info@publiek-politiek.nl
I www.publiek-politiek.nl

